

METİNLERARASILIK VE KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BAĞLAMINDA BÜLBÜL MAZMUNU VE MEHMET AKİF ERSOY'UN BÜLBÜL ŞİİRİ*

Hayriye DURKAYA**

ÖZET

Anlatılar arası gönderiler metinlerarasılık ve beraberinde karşılaştırmalı edebiyat biliminin doğmasına zemin hazırlamıştır. Metinlerarasılık ve karşılaştırmalı edebiyat aynı kültüre ait metinler üzerinde uygulanacağı gibi, farklı milletlerin eserleri üzerinde de tatbik edilebilir. Nitekim farklı zamanlarda ve mekânlarda birbirinden etkilenen ve alıntılar yapan yazarlar yok değildir. Bu durum beraberinde metinlerarası benzerlikleri ve farklılıkları doğurur. Benzerlikler ve farklılıklar neticesinde mukayeseye muhtaç metinler meydana gelir. Mukayese çok geniş bir sahayı kapsar. Çünkü karşılaştırma hem şekil hem de muhteva açısından yapılabilir. Ancak tüm bu tespitlerin yapılabilmesi her şeyden önce okuyucunun ve araştırmacının donanımıyla alakalıdır.

Mukayese düşüncesi, insan tabiatında var olan bir davranıştır. Bu davranış bir süre sonra edebiyata aksetmiş ve karşılaştırmalı edebiyat bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntem, uzun süredir Batı edebiyatında kullanılıyor olmasına rağmen Türk edebiyatında son yüzyılda ortaya çıkmıştır. Türkiye’de Leo Spitzer ve Erich Auerbach aracılığı ile başlayan bu furya, ilerleyen yıllarda Cevdet Perin ve İnci Enginün gibi değerli isimlerle önemli yol kat etmiş, özellikle son zamanlarda Kubilay Aktulum bu konu üzerine birçok çalışma yapmıştır. Metinlerarasılık ve karşılaştırmalı edebiyat son dönem Türk edebiyatında henüz kullanılan iki terimdir.

Bu çalışmada da vatan ve millet şairi olarak adlandırdığımız Mehmet Akif Ersoy’un Bursa’nın Yunan işgali üzerine yazmış olduğu Bülbül şiiri ile klasik edebiyatta sık sık kullanılan bülbül mazmunu arasındaki ilişki, metinlerarasılık ve karşılaştırmalı edebiyat bağlamında bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Metinlerarasılık, Karşılaştırmalı edebiyat, Bülbül şiiri, Bülbül mazmunu.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Atatürk Üni. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: h.durkaya@atauni.edu.tr

BÜLBÜL IMAGERY AND BÜLBÜL POETRY OF MEHMET AKİF ERSOY IN CONTEXT OF INTERTEXTUALITY AND COMPARATIVE LITERATURE

ABSTRACT

References between narratives arose intertextuality, this case prepared the ground for birth of the science of comparative literature. Intertextuality and comparative literature can be applied on both the texts of the same culture and works of different nations. Indeed there are authors excerpting and affected each other in different times and places. This leads to intertextual similarities and differences. Texts needing the comparison take place as a result of similarities and differences. Comparative covers a very large area. Because comparative can be made in terms of both form and content. However if reader and researcher features are enough all these determination can be made.

The idea of comparative is a behavior that exists in human nature. After some time this behavior reflected the literature. Then comparative literature began to be used as a method. Although this method has been used for a long time in West literature it has emerged in Turkish literature during the last century. The demand began through Leo Spitzer and Erich Auerbach in Turkey. After years it has made significance progress valuable names like Cevdet Perin and İnci Enginün. Especially in recent times Kubilay Aktulum has made many studies on this topic. Intertextuality and comparative literature have been used new term in last period of Turkish literature.

In this study the relationship between Bülbül poem that was written on the Greek occupation of Bursa by Mehmet Akif Ersoy, he is called as a country and nation poetry, and Bülbül imagery that is often used in classical literature have been assessed in context of intertextuality and comparative literature.

Key Words: Intertextuality, Comparative literature, Bülbül poem, Bülbül imagery.

Giriş

“Edebiyat ürünlerini inceleyen, eleştiren, araştıran, edebiyat eğitimi ve öğretimini de içine alan bilim dalı, edebiyat bilimi olarak adlandırılır. Bu bilim dalının edebiyat tarihi, edebiyat incelemesi, edebiyat eleştirisi gibi alanları vardır. Bu alanlardan biri de eserlerin birçok yönden karşılaştırılmasına dayanan “Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi”dir. Bir başka ifadeyle Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, edebiyat biliminin bir kolu, bir alt dalıdır.” (Tekşan, 2011: 1). Metinlerarasılık ise anlatılar arasında yaşanan göçtür. Birbiriyle paylaşım içerisinde olan metinler, tekâmüle ancak önceliklerden faydalanarak erebilir.

İnsanoğlu ister istemez birtakım şeyleri karşılaştırma tavrı içerisine girmiştir. Zamanla bu davranış edebiyata da taşınmış ve karşılaştırmalı edebiyat bilimi zuhur etmiştir. Karşılaştırmalı edebiyata komparistik de denmiştir. Komparistik, Latince karşılaştırma anlamına gelen compare kelimesinden türemiştir. “Karşılaştırmalı edebiyat teriminden değişik edebî geleneklerdeki

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013*

etkileşimlerin, ortak izleklerin, türlerin çıkışındaki benzerlik ve farklılıkların incelenmesi anlaşılmaktadır.” (Arak, 2012: 19).

Prof.Dr. Gürsel Aytaç’a (2003:7) göre karşılaştırmalı edebiyat; edebiyat eserlerini inceleyen, araştıran edebiyat biliminin bir dalıdır. “Görevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerine yorumlar getirmektir.” Mukayese, Aytaç’ın dediği üzere farklı iki dilde yazılmış metinler arasında olabileceği gibi (milletlerarası), milli de olabilir. Yani aynı dile ait farklı iki metin de karşılaştırılmaya tabi tutulabilir. Metinler bazen şekil özelliklerine bazen de muhteva özelliklerine göre mukayese edilir. Karşılaştırma farklı disiplinler arasında da olabilir.

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere, iki eserin mukayesesi için ortak ve farklı yönleri ihtiyaç vardır. Bu farklılıklar ise konu, düşünce ve biçim açısından değerlendirilir.

a-Konu Açısından Karşılaştırma: 1- Ortaklılıklar 2-Benzerlikler 3-Farklılıklar

b-Düşünce Açısından Karşılaştırma: 1- Ortaklılıklar 2-Benzerlikler 3-Farklılıklar

c-Biçim Açısından Karşılaştırma: 1-Ortaklılıklar 2-Benzerlikler 3-Farklılıklar (Bayram, 2004: 71).

Birbirinden tamamıyla yalıtılmış hiçbir eser yoktur, hepsi birbiriyle etkileşim ve alışveriş içerisinde. Bu etkilenme veya esinlenmenin günümüz edebiyatındaki adı ise metinlerarasılık/göstergebilimdir. “Metinlerarasılık farklı metinler arasında bir tat alma oyunu gibidir. Her iki eseri bilen daha çok tat alır. Metinlerarasılık, okurun okuduğu eserle daha önce ya da sonra yazılan başka bir eser arasında oluşan ilişkileri algılamasıdır.” (Arak, 2012: 48). Kubilay Aktulum (2011) günümüz koşullarında yazar ve sanatçıların ötekinin malzemesini kendi iyesi yapmasını ve malzemesini ondan tüketmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgular. Her metin, kendinden sonra yazılacak olan metinlere kaynaklık eder. Hiçbir anlatı birbirinden izole edilmiş değildir.

Her eser, bir önceki eser veya eserler üzerine inşa olur. Bu yüzden hiçbir eser gelenekten tecrit edilmiş değildir. Mazmunlar da bu geleneğin bir parçasıdır. Şairler bu geleneğe uyarak hazır olan mazmunları şiirlerinde kullanmışlardır ancak her yazarın mazmunları şiirde işleyiş biçimi birbirinden farklıdır.

“1950’li yıllardan sonra meydana gelen ve bir çeşit “modern” şiir olarak adlandırılabilinecek anlayışın temel unsurlarının başında gelen “imge”nin, klâsik edebiyatın vazgeçilmez estetik değer ölçülerinden biri olan “mazmun”dan farklı bir özellik taşımadığını ileri sürmek mümkündür.” (Demirel, 2007: 140). O hâlde yıllar sonra dahi aynı malzemenin farklı şairler tarafından kullanıldığı söylenebilir ki bu da Türk edebiyatında metinlerarasılığın farklı bir adla öteden beri var olduğunu gösterir. Telmih, muamma, lugaz, sihr-i helâl, iktibas gibi belagatta hüner sayılabilecek bu sanatlar da metinlerarasılık başlığı altında kullanılan bir yöntemdir.

“Gül ve bülbul ikilisi hemen hemen her dönemde farklı yazın gelenekleri içinde yerini alan kavramlardır. Gül ve bülbul aşkı birçok yazın geleneğinin vazgeçilmezi olarak metinlerarasılık nitelik taşır.” (Ögeyik, 2008: 43). Bir toplumun zamanla yaşadığı olaylar nedeniyle kelimelere ve kavramlara yüklediği manalar değişebilir. Klasik edebiyatta bülbul güle meftun bir âşıkken, Akif’in şiirinde bülbul bir vatan âşığı olarak karşımıza çıkar. Çalışmaya konu olan Mehmet Akif Ersoy’un Bülbul şiiri, bir metinlerarasılık örneğidir. Divan edebiyatında kullanılan bülbul mazmunu aradan yüzyıllar geçmesine rağmen modern edebiyatta yeniden kullanılmış ve bu eşsiz şiirin malzemesi olmuştur.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

1-Mehmet Akif ve Bülbül Şiiri

Vatan ve millet şairi, İslamcılık akımının önde gelen şahsiyeti Mehmet Akif Ersoy Aralık 1873 tarihinde İstanbul'un Fatih semtinde dünyaya gelmiştir. Babası Fatih Medresesi müderrislerinden Tahir Efendi, annesi ise Özbek asıllı Emine Şerif Hanım'dır.

Akif, henüz dört yaşlarında iken Emir Buhari Mahalle Mektebine başladı ve babasından Arapça dersleri aldı. İlköğreniminden sonra Fatih Merkez Rüştüyesine girdi, ardından o zamanın seçkin okullarından Mülkiye İdadisini tamamlayarak aynı okulun yüksek kısmına devam etti ancak kısa süre sonra babasını kaybettiği ve Fatih'teki evleri yandığı için okulunu yarıda bırakmak zorunda kalarak Baytar mektebinde yatılı olarak öğrenim görmeye başladı. Dört yıllık eğitimini birincilikle tamamlayan Akif, aynı yılın sonunda Mektep Mecmuası'nda "Kur'an'a Hitap" adlı şiirini yayınladı. Ziraat Bakanlığında memur olarak işe başlayan şair, memurluğuna devam ederken bir yandan da Baytar ve Çiftçilik Makinist Mekteplerinde hocalık yaptı. 1898 yılında İsmet Hanım'la evlenen Akif'in bu evlilikten yedi çocuğu oldu.

Meşrutiyet ilan edildiğinde İstanbul Darülfünun'u Edebiyat-ı Umumiye Müderrisliğine tayin edilen Mehmet Akif, bu yıllarda edebiyatta daha etkin rol almaya başladı ve Sırat-ı Müstakim dergisinin başyazarı oldu. Balkan Savaşı'ndan sonra bazı görevlerinden ayrılan yazar, Müslüman esirlerin durumunu görmek için Almanya'ya gitti. Buradayken zaferle sonuçlanan Çanakkale Savaşı için Çanakkale Destanı adlı ünlü şiirini kaleme aldı. Bir davet üzerine Lübnan'a giden Akif, Darü'l-Hikmeti'l İslâmiye Cemiyetinin başkâtipliğine tayin edildi fakat vaazları ve demeçleriyle düşman kuvvetlerine karşı halkı aydınlatması dolayısıyla bu görevinden azledildi. Millî mücadelede yüksek bir hassasiyete sahip olan şair, Burdur'dan milletvekili seçilerek TBMM'ye katıldı. 12 Mart 1921 tarihinde ulusal marş yarışmasına katıldı ve yarışmayı kazandı. Ödül olarak kazandığı 500 lirayı kabul etmeyip bir hayır kurumuna bağışladı.

İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilen şair, uzun süre Mısır'da kaldı. 1935 yılında rahatsızlanarak İstanbul'a döndü ve ülkesinde ölmeyi arzulayan Mehmet Akif Ersoy, 27 Aralık 1936 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Çok sevdiği ülkesinin bayrağına sarılarak defnolundu.

Mehmet Akif Ersoy; Safahat, Süleymâniye Kürsüsünde, Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünde, Hatıralar, Asım ve Gölgeler adlı kitaplarını sağlığında ayrı birer kitap olarak yayımladı. İslam Birliği ile kurtuluşun sağlanabileceğini düşünen bir yazar olup şiirlerinde de millî ve dinî duyguları ön plana çıkararak halka birtakım mesajlar vermiş, sanatın toplum için olduğunu savunmuştur. Ölümünden sonra yedi ayrı kitabı Safahat başlığı altında tek bir cilt olarak neşredildi. Safahat, eski ve yeni harflerle en çok basılan şiir kitabıdır.

Bülbül şiiri Akif'in Gölgeler adlı şiir kitabında yer alır. Şair, Gölgeler kitabında yer alan şiirlerinin büyük bir kısmını Mısır'da yazmış, diğerlerini ise daha önceden kaleme almıştır. Bülbül, Akif'in daha önce yazıp Mısır'da kitaplaştırdığı şiirleri arasında yer alan manzum bir hikâyedir. "Şiir ve hikâye birbirinden farklı edebî türlerdir. Bu fark, genellikle kabul edilmekle birlikte bu iki türü kesin bir çizgiyle ayırmak her zaman mümkün olmamaktadır. Şiirin manzum oluşu onun belirleyici vasıflarından biridir fakat bu kesin bir ölçüt değildir." (Gökçek, 2005: 286). Manzum bir hikâyede şiirden farklı olarak romanda bulabileceğimiz öğeleri arayabiliriz. Mesela, Bülbül şiirinin bir olay örgüsü, zamanı, mekânı, şahıs kadrosu ve bir anlatıcısı vardır. O hâlde bir romanı incelerken kullanabilecek maddeler manzum bir hikâye üzerinde de uygulanabilir.

Bülbül şiiri Bursa'nın Yunan işgali üzerine yazılmıştır. Akif'in oğlu Emin, babasının bu olay neticesinde çok üzüldüğünü ve ağlayarak şiirini yazdığını söyler. Akif, şiirde gül için feryat eden bülbüle matem senin değil, benim hakkım der. Çünkü kalbi vatan aşkıyla dolu olan bir insan için bu işgal büyük bir acıdır. Belki de bu şiiri özetleyebilecek en güzel söz, yine bülbülle alakalı olan bir atasözümüzdür. "Bülbülü altın kafese koymuşlar ah vatanım demiş."

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

1.1. Bülbül Şiirinin Tahlili

1.1.1. Anlatma Problemi ve Bakış Açısı: Eserlerde karşımıza çıkabilecek üç anlatıcı tipi vardır. Bunlardan ilki ilahi bir bakış açısına sahip olan 3. tekil kişi, sık olmamakla beraber kullanılan 2. çoğul kişi ve anlattıkları gördüğü ve düşündükleri ile sınırlı olan 1. tekil kişi anlatıcı veya başka bir deyişle ben anlatıcı vardır.

Bülbül şiirindeki anlatıcı tipi “ben” anlatıcıdır. Şiiri bize nakleden şairin kendisidir. Olayın şair tarafından anlatılması şiiri daha gerçekçi kılar ve daha samimi bir anlatım ortamı oluşturur. Zira Mehmet Akif Ersoy’un eserleri yaşadığı hayatla ve sahip olduğu ideoloji ile birebir paralellik göstermektedir.

Tesellîden nasibim yok, hazân ağlar baharımda

Bugün bir hânümansız serseriyim öz diyârımda!

Mehmet Akif Ersoy (Düzdağ, 2010: 641)

Yazar, bülbülü karşısına alarak onunla kavga ediyormuşçasına vatanın, milletin durumunu ve ülkenin o zamanki ahvalini anlatır. Bülbülü kendisine muhatap seçen Akif, onunla diyalog kurmaya çalışır ama tabii olarak bülbül ona cevap veremez sadece öterek güle olan aşkı dile getirir. Şiirde tam anlamıyla olmasa da diyalog tekniği kullanılmıştır. Çünkü diyalog en az iki kişinin karşılıklı konuşmasına dayanırken burada bülbül sadece ötebilmekte ve şairin duygu ve düşüncelerini nakletmektedir. Bu bağlamda diyalog yöntemi Holman’ın tespitiyle:

*Olayın gelişiminde rol oynar

*Kahramanların psiko/sosyal konumlarını açıklamasına yarar

*Anlatıma doğallık izlenimi verir

*Düşünce ve felsefenin yansıtılmasını, etkileşimini sağlar

*Farklı kişilerin bir araya gelmesine, dolayısıyla farklı kültür ve konuşmaların, üslûpların ortaya çıkmasına vasıta olur

*Metnin muhtemel ağırlığını hafifletir. (Holman, 1972; akt. Tekin, 2003: 256).

Bülbül şiirinde kullanılan diyalog, bir iç diyalogdur. “İç diyalog bir anlamda iç monologa benzer. Roman kahramanının, doğal olarak içinde bulunduğu psikolojik duruma göre, kendi kendisiyle –sanki karşısında biri varmış gibi- konuşması, tartışmasıdır.” (Tekin, 2003: 259). Bu şiirde ise şairin karşısında biri vardır ama o bir bülbüldür ve konuşmaya dâhil olamamakta sadece ötebilmektedir. Akif, ona neden böyle kıyametler kopardığını sorar ancak cevap alamaz. Şair, bu diyaloglar için konuşma çizgisi kullanmıştır.

-Eşin var âşiyânın var, bahârın var ki beklerdin;

Kıyâmetler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin?

Mehmet Akif Ersoy (Düzdağ, 2010: 641)

1.1.2. Olay Örgüsü ve Sosyal Zemin: “Anlatma esasına bağlı edebi türler, bu arada tabii olarak hikâye ve roman, her şeyden önce itibarî bir vakaya ihtiyaç gösterir. Bu sahaya giren edebi eserlerin hepsinde vaka asıl unsur durumundadır.” (Aktaş, 2005: 45).

Bülbül şiiri kurmaca, sanal bir âlemden esinlenerek yazılan bir olay örgüsüne sahip değildir. Şiir Bursa’nın Yunan işgali üzerine kaleme alınmıştır. Bir cemiyet şairi olan Akif, bu üzücü olay karşısında hüznlenerek şehrin dışına çıkar ve dalında bir bülbülün ötmekte olduğu ağacın karşısına geçip oturarak bu şiiri kaleme alır. Şair, kendisine muhatap seçtiği bülbüle vatan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

topraklarının işgal altında olduğunu lirik bir üslupla dile getirir. Bülbülün eşi vardır, aşiyani vardır ancak Akif öz yurdunda bir serseri gibidir bu yüzden kendisini suçlamaktadır. Artık ülkede ezan sesi dahi yankılanmamaktadır.

Ne zillettir ki: Nâkûs inlesin beyinde Osman'ın;

Ezân sussun, fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ'nın!

Mehmet Akif Ersoy (Düzdağ, 2010: 641)

Ülkede büyük tepkiye neden olan olaylardan biri de Bursa'nın işgali esnasında Yunan bir teğmenin Osman Gazi türbesine girerek orada bulunan sandukaya ayağını koyup resim çektirmesi ve tüm dünyaya dağıtmasıdır. Tahsin Ünal, 1956 yılında yayımlanan Resimi Tarih Mecmuası'nın onuncu sayısında "Sofokles Venizelos Sultan Osman'ın Kabrinde" adlı yazısında bu fotoğrafı paylaşmıştır. Sofokles, Yunan teğmen başvekili Venizelos'un oğludur. Aşağıdaki dizeyi şair bu olay neticesinde kâğıda dökmüştür.

Çökük bir kubbe kalsın mâbedinde Yıldırım Han'ın

Şenâatlerle çiğnensin muazzam kabri Orhan'ın!

Mehmet Akif Ersoy (Düzdağ, 2010: 642)

1.1.3. Şahıs Kadrosu: "İtibari eserlerde nakledilen veya değişik şekillerde ifade edilen vakanın zuhuru için gerekli insan ve insan hüviyeti verilmiş diğer varlıklar ve kavramları, şahıs kadrosu söz grubuyla adlandırmayı uygun görüyoruz." (Aktaş, 2005: 133). Bülbül şiirinin şahıs kadrosunu şairin kendisi ve bülbül oluşturmaktadır. Başkahraman şair, yardımcı kahraman ise bülbüldür. Yardımcı kahraman edebî metinlerde diğer kahramanların tahrikine yardımcı olan şahsiyete denir.

1.1.4. Zaman ve Mekân: Olay örgüsünün sahnelendiği yere mekân denir. Akif, şiirde şehirden uzaklaşıp kırlara gitmiş ve bir köyde kalmıştır. Bir atmosfer yaratmak cihetiyle ele alınan mekân, anlatıcının ruh hâline göre şekillenmiştir. Bu mekân ıssız ve karanlıktır. Şiirde geniş bir mekân tercih edilmiş olup canlı tasvirler yapılmıştır.

Şehirden kaçmak isterken sular zaten kararmıştı;

Pek ıssız bir karanlık sonradan vâdiyi sarmıştı.

Mehmet Akif Ersoy (Düzdağ, 2010: 640)

Şiirde vaka zamanı ve anlatı zamanı farklı saatlerdir. Şair anlatı zamanını şiirde belirtmezken vaka zamanını dün akşam diye belirtir.

Bütün dünyaya küskündüm, dün akşam pek bunalmıştım;

Nihâyet bir zaman kırlarda gezmiş, köyde kalmıştım.

Mehmet Akif Ersoy (Düzdağ, 2010: 640)

"Roman, zaman bakımından geçmiş, hâl ve geleceğe açık bir türdür." (Tekin, 2003: 233). Manzum bir hikâye de böyledir. Olayın anlatıldığı esnada yazar maziye dalarak geçmiş tarihle alakalı birtakım isimleri bize hatırlatmış, Salâhaddîn-i Eyyübîlerin, Fatihlerin yurdundan eser kalmadığını söylemiştir.

Hayâlimden geçerken şimdi fikrim herc ü merc oldu.

Salâhaddîn-i Eyyübîlerin, Fatihlerin yurdu.

Mehmet Akif Ersoy (Düzdağ, 2010: 641)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

2.Klasik Edebiyatta Bülbül Mazmunu

“Mazmun, bir objenin ya da halin kendisini söylemek yerine bağlı unsurlardan, mevcut vasıflardan birini veya daha fazlasını belirtecek ipuçları verilmek suretiyle dolaylı bir şekilde ifade olunması demektir.” (Akün, 1994: 422).

Arapça zımn kökünden gelen mazmunun iki farklı anlamı vardır: Birincisi mefhum ve mana ikincisi ise nükteli ve cinaslı sözdür. Şairin kendi muhayyilesinde canlandırdığı üstü kapalı bir mazmunu yakalayabilmek için beyitte geçen diğer kelimelerin çağrışım dünyasından faydalanmak gerekir. Bu yönüyle mazmun lugaza benzemektedir. Klasik edebiyatta mazmun kullanmak bir hüner sayılır. Kullanılan mazmunlar aynıdır ama bunu şiirde işleyecek usta kalemler her seferinde farklı bir mana ve üslup yakalamayı başarmıştır. Mazmunun orijinal ve ilk kez kullanılıyor olması, divan edebiyatında itibar edilecek bir gelişmedir. Bu tür mazmunlar ise edebiyat terminolojisinde bıkır-i mazmun diye adlandırılır.

Mazmunlar, basit mazmun ve karmaşık mazmun olmak üzere ikiye ayrılır. Basit mazmun, basit ve sabit münasebetlerle kolayca kendini belli eden mazmunlardır. Mesela şem’ denince akla hemen pervanenin gelmesi gibi. Bir de iç içe geçmiş girift anlamlar içerisindeki mazmun vardır ki bu da karmaşık mazmun diye adlandırılır (Akün, 1994).

Mazmunlar dünyasında sıkça kullanılan mazmunlardan birisi de bülbül mazmunudur. Bülbül, güle olan aşkı sebebiyle durmadan ağlayan, inleyen, feryat ve figân eden zavallı bir âşık konumundadır. Bülbül sadık bir âşık, gül dikenli bir maşuktur.

Bülbül kelimesi Farsça olup daha sonra Arapçaya geçmiştir. Arapçada ‘andelfb, Farsçada ise hezar kelimesi ile karşılır. Hezar aynı zamanda bin sayısını karşılır. Bununla ilgili anlatılan rivayete göre Hz. İbrahim, Nemrut tarafından ateşe atılırken bülbül de Allah’ın elçisine can yoldaşı olmak için ateşe atlar. Allah’ın gönlüne hoş giden bu hareket neticesinde Cebrail (a.s) bülbüle ne dilediğini sorar. Bülbül, Allah’ın yüz ismini bilmekte olduğunu ve geri kalan dokuz yüz ismi öğrenmek istediğini söyler bunun üzerine Allah, bu dokuz yüz ismi ona öğretir. Böylelikle bülbül Allah’ın bin ismini de bilir. Bu yüzden bülbüle hezar da denmektedir. Hezar kelimesi beyitlerde hem bin hem de bülbül manasına gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılır.

Bu bûm-ı cisme bu virâneyi verip giderim

Gönülde gül-ruhuma nağme-i hezar ederim.

Erzurumlu İbrahim Hakkı (Karabey-Küleççi, 1997: 377)

Hoş ve güzel ötmesi sebebiyle bülbül için hoş-ahenk, hoş-hân, hoş-gû, zend-bâf, zend-lâf, mürğ-i çemen, mürğ-i bağ, hezar-avaz, hoş-avaz, hoş-nağme, ter-nağme, gibi kelime ve terkipler de kullanılmaktadır. Bülbül, güle olan aşkı sebebiyle güllerin açtığı mevsimde daha sesli ve daha çok öter. Bülbül güzel sesi münasebetiyle Hz. Davut’a benzetilir.

Bülbülün çokça kullanılan bir mazmun olması dolayısıyla Bülbülnâme, Bülbüliye ve Gül ü Bülbül adları ile bilinen eserler ortaya çıkmıştır. “Bülbülnâme, gül ile bülbülün aralarında var sayılan aşk ve ilişkiyi çeşitli nedenlerle ele alınan eserlerin genel adıdır.” (Pala, 2009: 78). Bülbülnâme mesnevisi ilk olarak Feridüddin-i Attâr tarafından kaleme alınmıştır. Eserde bülbülün acı acı ötmesinden rahatsız olan kuşlar, bülbülü Süleyman Peygambere şikâyet ederler. Bülbül sorguya çekilir ve güle olan aşkı sebebiyle feryat ettiğini söyler bunun üzerine bülbül affedilir. Gül ü Bülbüllerde ise konu biraz daha farklılaşır. Hicaz’a giden bülbülün İrem bağında gülü görüp âşık olması olayı anlatılır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

“Bülbül, seher vaktinde gülü karşısına alarak öter. Gül, onun için yaprakları yeni açılmış bir kitaptır. Adeta bülbül o kitabı okur.” (Pala, 2009: 77). Gül, güzelliği ile bülbülü yakar ve kül eder. Gerçekten de bülbülün karın bölgesi kül rengindedir. Ancak her ne olursa olsun o gülden ve gülzârdan vazgeçmez. Karganın mesken edindiği yer leş, baykuşunki virane ise bülbülünki de gül bahçesidir.

3.Tipler Arasında Karşılaştırma

3.1.Bülbül Şiirinde Âşık ve Klasik Edebiyatta Âşık Tipi: Belirgin davranışların temsilcisi olan tip, divan edebiyatında maşuk, rakip, rind, zahit ve âşık olarak karşımıza çıkar.(Akkuş, 1995). Klasik edebiyatta âşık, aşk derdinde düşmüş, bir güzele gönül vermiş olan biçaredir. Aşk akıl işi değil, gönül işidir. Akıl salim olanı seçerken gönül hoşla gideni seçer. Âşığın derdine derman yoktur ondaki onulmaz bir yaradır zaten, âşık iyileşmek de istemez. Onun ruhunu besleyen çektiği dert ve sıkıntıdır. Bu aşk beşerî olabildiği gibi tasavvufî anlamda ilahî bir aşk da olabilir.

Âşık kelimesi ile ilgili olarak genelde şu kelime ve terkipler kullanılır: ehl-i dil, erbab-ı aşk, mübtelâ-yı aşk ehl-i hasret, derd ehli, üftade, sergeşte, âşık-ı gamgîn, derd esiri, teşne-i visal, dil-teşne, ehl-i sürûr, sîne-çâk vb.

Aşk sarhoşu olan aşığın fiziksel özellikleri de ruhu gibidir. Aşığın yüzü sarı (çihre-i zerd), gözü kanlı (çeşm-i pür-hûn), kanlı gözyaşları döken (sirişk-i al), çelimsiz, zayıf, yırtık ve perişan giysileri olan (çâk-ı giribân), iki büklüm (kadd-i dü ta) bir insandır. Âşık bazen Mecnun, bazen Ferhat, bazen de Kerem olarak karşımıza çıkar ancak âşık her zaman bir insan suretinde olmak zorunda değildir Alegorik ve sembolik anlatımlarla başka şekillerde de karşımıza çıkabilir. Mesela kendini ateşe atmaktan çekinmeyen, şem'in müptelası olmuş bir pervane veya gülün aşkıyla feryat eden bülbül gibi.

Bülbül şiirinde ise iki tane âşık vardır. Bunlardan ilki divan edebiyatının en önemli mazmunlarından biri olan bülbül ve ikincisi ise vatan sevgisiyle gönlü coşmuş olan vatan şairi Mehmet Akif Ersoy'dur. Şair de bülbül de âşıktır. Bülbül, gülün özlemini çekerken şair ise düşman kuvvetleri tarafından işgal edilen vatanın hürriyete kavuşacağı günlerin hasretini çeker. Akif, bülbüle senin derdin de dert mi dercesine ona sitem eder ve asıl haykırması gereken bir kişi varsa o da benim der. Çünkü Bursa, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu da bir cemiyet şairi için büyük bir yaradır. Akif, bülbüle şöyle seslenir:

Hayır, mâtem senin hakkın değil... Mâtem benim hakkım:

Asırlar var ki, aydınlık nedir, hiç bilmez âfâkım!

Mehmet Akif Ersoy (Düzdağ, 2010: 641)

Klasik edebiyatta bir âşık için olabilecek en kötü şeylerden biri âşığın sevgilinin köyünden uzaklaştırılmasıdır. Vatan aşığı Mehmet Akif için de böyledir. Âşığı olduğu vatan topraklarından ayrılma düşüncesi onu çok üzmektedir ancak bülbülün mutlu olması gerekir. Çünkü onun hem eşi hem de aşiyani vardır.

-Eşin var, âşiyânın var, bahârın var ki beklerdin;

Kıyâmetler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin?

Mehmet Akif Ersoy (Düzdağ, 2010: 641)

Garbın çiğnediği topraklarda artık özgürlük yoktur. Ülke, hürriyetini kaybetmiştir fakat bülbül özgürdür, istediği zaman istediği yere uçabilir.

Bugün yemyeşil bir vâdî, yarın bir kıpkızıl gülşen,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

Gezersin, hânümânın şen, için, şen kâinatın şen.

Mehmet Akif Ersoy (Düzdağ, 2010: 641)

3.2.Bülbul Şiirinde Maşuk ve Klasik Edebiyatta Maşuk Tipi: Maşuk; sevilen, sevilmiş, canan, yâr demektir. Divan edebiyatında maşuk cevr ü cefa edendir. Katı yürekli olup âşığa eziyet çektirmekten zevk alır. Rakiplere eda ve naz ederek âşığı kışkandırır. Sevgili hiçbir zaman yaşlanmaz, her zaman şuh ve genç kalır onda Hz. Yusuf'un güzelliği vardır. Nazlı ve hafif meşreptir. Gözünden çıkan bakış, âşığın gönül kuşunu avlar ve onu kendine mest eder. Âşığın hiç pes etmeden kendisini sevmesini bekler. Âşığın gönlü sevgilinin saçına asılıdır. Kaşları yay, kirpikleri ok, yüzü ay, beni Hacerü'l-Esved, dudakları gonca, dişi inci, boynu sim ve boyu selvi ağacı gibidir. O kadar ince bellidir ki beline hiç demişlerdir.

Maşuk kelimesi ile ilgili olarak genelde şu kelime ve terkipler kullanılır: can, canan, yâr, dost, hüsrev, sultan, mahbub, sanem, nigâr, büt, habib, güzel, hûb, hûban, dilârâ, dildâr, melik, saki, peri, mutrib vb.

Klasik edebiyatta aslında maşuk diye biri yoktur. O sadece zihinlerde olan bir resim, satırlarda yer alan bir mefhumdur. Sevgili, yokluk imajı ile çizilir. Ancak Bülbul şiirindeki sevgili, o kadar gerçektir ki uğruna canlar feda edilmiştir. Bülbulün hasretini çektiği gül ne kadar tasavvurî ise, şiirde Mehmet Akif Ersoy'un yârı olan vatan toprakları da o kadar somuttur.

Vatanını işgal kuvvetlerine kaptıran Ersoy, maşuğunu rakibe kaptırmış bir âşık gibi üzülür. Vatanını canından, cananından daha çok sever.

3.3.Bülbul Şiirinde Rakip ve Klasik Edebiyatta Rakip Tipi: “Divan şiirinde âşık-maşuk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir.” (Pala, 2009: 374). Âşığın en büyük engeli rakiptir. Sevgili rakibe yüz verirken âşığa yüz vermez, onun bu haliyle rakip dalga geçer ve güler. Rakip, sevgilinin köyündeki köpeklerdir, âşığın içeri girmesini engeller. Âşık onu domuza, tilkiye, akrebe, şeytan ve kâfire benzetir. Âşığın sevgiliye ulaşmasını engelleyen her şey rakiptir. Bu; bülbul için diken, pervane için ateştir.

Bülbul şiirinde, ülke topraklarını işgal eden düşmanlar ile bülbulün güle ulaşmasını engelleyen dikenler rakiptir. Her iki rakibin ortak özelliği nifak tohumları ekmesidir. 17.yüzyıl şairlerinden Nefî'nin kâfir askerlerini dikene benzettiği aşağıdaki beyit, bu konuyla ilgili olarak dikkate şayandır.

Her alay bir mevc-i tûfân-hîzidir anın n'ola

Hâr u has gibi önünce kaçsa kâfir askeri

Nefî (Akkuş, 1993: 91)

Sonuç

Divan edebiyatında ortak malzeme olarak tüketilen mazmunlar bir metinlerarasılık örneğidir. Hiçbir mazmun herhangi bir şairin özel kullanımında değildir. Bu, sadece mazmunlar dünyası için geçerli değildir. Şiire konu olan her mevzu bir şekilde başka şairler tarafından da kullanılmış ya da kullanılacaktır. Diğer bir ifadeyle yazdığımız bir eserin tamamıyla bize ait olduğunu söyleyemeyiz. Schneider; “Düşler gibi, kitaplar da bütünüyle bize ait değildirler ve belki de onları kendimiz yazsak bile hep bilmediğimiz varlıklar, alıntılanmış sözlerle doludurlar” der. Bülbul mazmunu da yıllar öncesinde kullanılan bir mazmun olmasına rağmen 20. yy'da yeniden Bülbul şiirine konu olmuş ve metinlerarasılık ile karşılaştırmalı edebiyata örnek teşkil etmiştir.

Metinlerarası bilgi alışverişi, kaçınılmaz bir eylemdir. İntihal seviyesinde olmadığı müddetçe, var olan bilgilerin yorumlanarak geliştirilmesi bilim dünyasının ihtiyaç duyduğu bir tavidir. Zira ilerlemenin kaydedilebilmesi için katlanarak yol alan bir bilgi birikimine ihtiyaç

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013*

vardır. Mazmunlar, divan edebiyatında sıkça kullanılan bir kelime oyunu olup zamanla klasikleşerek kalıplaşmıştır. Güle olan aşkı sebebiyle ele alınan bülbül mazmunu da bunlardan biridir. Aradan uzun yıllar geçmiş olsa da gelenek üzerine şiirlerini inşa eden şairler, mazmunları imge başlığı altında kullanmaya devam etmişlerdir. Mehmet Akif Ersoy da şiirinde bülbül mazmununu kullanmış ve kendini âdeta vatan için feryat eden bir bülbüle benzetmiştir. Bu çalışmada ise bülbül mazmununun yeniden kullanılmış olması metinlerarasılık bağlamında değerlendirilmiş, vatanın düşman işgali nedeniyle üzüntüsünü dile getiren şair; âşık, maşuk ve rakip tipleri başlığı altında bülbül mazmunu ile karşılaştırılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ Metin, (1995). Nef'i Divanı'nda Tipler ve Kişilikler, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- AKKUŞ Metin, (1993). Nef'i Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKTAŞ Şerif, (2005). Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKTULUM Kubilay, (2011). Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık, Ankara: Kanguru Yayınları.
- AKÜN Ömer Faruk, (1994). "Divan Edebiyatı" maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.9, s.389-428.
- ARAK Hüseyin, (2012). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Ankara: Hacettepe Yayınları.
- AYTAÇ Gürsel, (2009). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, İstanbul: Say Yayınları.
- BAYRAM Yavuz, (2004). "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Bir Uygulama", SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.16, s.69-93.
- DEMİREL Şener, (2007). "Mazmundan İmgeye Bir Yolculuk", Atatürk Üniversitesi Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, s.138-151.
- DÜZDAĞ M.Ertuğrul, (1988). Mehmed Akif Ersoy, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- DÜZDAĞ M.Ertuğrul, (2010). Safahat, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- GÖKÇEK Fazıl, (2005). Mehmet Akif'in Şiir Dünyası, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KÜLEKÇİ Numan-KARABEY Turgut, (1997). Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- ÖGEYİK Muhlise, (2008). Metinlerarasılık ve Yazın Eğitimi, Ankara: Anı Yayınları.
- PALA İskender, (2009). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları.
- TEKİN Mehmet, (2003). Roman Sanatı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TEKŞAN Mesut, (2011). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, İstanbul: Kriter Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

